

**Методичні рекомендації щодо організації
та розвитку учнівського самоврядування
(педагогам-організаторам, класним керівникам)**

**Передумови розвитку, принципи та функції
учнівського самоврядування**

В сучасних умовах постає соціальна потреба у наявності особистості, спроможної розв'язати завдання, які забезпечують не просто виживання, а й прогрес нації. Саме такою наукою управління є участь в шкільному самоврядуванні.

Останнім часом на перший план почали виступати вимоги щодо реальної участі громадськості в управлінні школою. Для учнівського самоврядування відкрилися перспективи – бути часткою педагогічного процесу.

Одним з найважливіших принципів виховання є забезпечення активної позиції учнів та їх представницьких органів у житті та колективній діяльності. Суть цього принципу полягає в поєднанні самоврядування, самостійності та ініціативи учнів з педагогічним керівництвом. Зараз, насамперед, слід надати учням право бути організаторами власних справ, допомагати активу вихованців, підтримувати їх починання.

Сьогодні важливим завданням навчально-виховного процесу є адаптація юного покоління до системи ринкових відносин, громадянських відносин, щоб випускники не покидали школу лише з певною сумою знань, але байдужі до певної справи, безініціативні. Тому особливої ваги набуває формування в учнів навичок самоврядування. Це сприятиме оволодінню організаторськими вміннями, вихованню соціальної активності та відповідальності.

Основні функції учнівського самоврядування

Соціалізуюча:

- Стимулювання інтересу до навчання, трудової і суспільно-корисної діяльності;
- Створення оптимальних умов для виявлення і розвитку творчих здібностей, організаційних навичок;
- Створення умов для самореалізації особистості;
- Вільний розвиток учнів;
- Свідомий вибір соціальних цінностей.

Допоміжна організаційно-практична функція – функція регулювання взаємин всередині загальноосвітнього закладу, яка поєднує «законодавчу» і «виконавчу» функції.

Компенсаційна функція – це самодіяльність і самореалізація у різних видах діяльності за неможливості задовольнити потреби учнів.

Інноваційна функція – протиставляє себе бюрократизованим формам суспільної діяльності. Завдяки їй в організаційно-управлінських структурах відбуваються позитивні зміни, розширюється діапазон учнівського самоврядування.

Отже, самоврядування – це спосіб організації життя колективу, що передбачає активну участь дітей (на основі взаємодії з педагогами) у прийнятті і виконанні рішень для досягнення суспільно значущих цілей. Воно є методикою, способом залучення їх до організації спільної діяльності.

Основними передумовами успішного розвитку самоврядування є:

- Зацікавленість педагогічного колективу та більшості учнів;
- Чіткий розподіл обов'язків між тими, хто здійснює керування органами самоврядування;
- Оптимальна структура з урахуванням специфіки навчального закладу;
- Чітка система роботи в масштабах школи.

За предметним змістом діяльності учнівських колективів самоврядування охоплює:

- сфери навчання,
- трудової діяльності, суспільної праці,
- організації порядку і дисципліни,
- побуту, вільного часу,
- фізкультури і спорту,
- художньої діяльності,
- краєзнавчої, пошукової, туристської роботи,
- благодійної роботи, шефства.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Назва етапів	Короткий зміст
Створення команди	Створити команду – значить зібрати навколо себе зацікавлених людей, навчити їх працювати разом. Команда створюється у практичних справах. Команда має бути згуртована, оскільки без цього неможливе дійове самоврядування.
Розробка проекту	Визначення моделі для певного навчального закладу та шляхів її запровадження. Підготовка плану дій, де мають бути відповіді на важливі питання: чим буде займатися самоврядування і які повноваження йому потрібні. Розробка плану запровадження самоврядування, де кожна дію визначено в часі.
Підтримка адміністрацією, педагогами, учнями, батьками.	Вона є необхідною, залежить від того, яку позицію мають найактивніші учні. Створення групи підтримки серед учнів. Це можна зробити через захист проекту учнівського самоврядування.
Нормативне закріплення.	Затвердження документів, які визначають структуру і повноваження органів учнівського самоврядування ПТНЗ.

Формування органів самоврядування.	Методом виборів або активісти зголошуються добровільно. Форма виборів повинна бути чітка: делегування, прямі вибори, непрямі вибори, тому що саме вибори навчають свідомо голосувати за спроможних впоратися з роботою. Ця подія повинна бути визначною, важливою.
------------------------------------	--

Система виховної роботи через роботу учнівського самоврядування

Суть соціального замовлення суспільства полягає у вихованні особистості, що володіє не тільки певною сумою знань, умінь і навичок, а й здатна активно включитися в демократичні процеси, що відбуваються в нашій країні, стати учасником самоврядування народу. Одним з найважливіших факторів формування в учнів таких якостей є учнівське самоврядування.

Головним завданням УС є формування і розвиток соціально активної, гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної та патріотичної самосвідомості.

Разом з тим реалізація завдань щодо організації учнівського самоврядування пов'язана з необхідністю подолання такої суперечності: з одного боку, самоврядування потребує самостійності вчителів, з іншого, воно неможливе без удосконалення, педагогічного керівництва. Однією з поширених педагогічних помилок, є протиставлення педагогічного керівництва розвитку самодіяльності учнівської молоді. Суперечність між педагогічним керівництвом та УС є результатом неправильної організації педагогічного керівництва, відсутності взаємодії педагогічного та учнівського колективів у досягненні загальної мети – вихованні учнів. Адміністративність, шаблонність, авторитарність у педагогічному керівництві стають джерелом такої суперечності і не сприяють розвитку учнівського самоврядування, ініціативи, самодіяльності, творчості учнів.

Розглядаючи учнівське самоврядування як один з видів самоврядування народу, А.С.Макаренко вважав його дієвим засобом підготовки підростаючого покоління до життя, праці, активної участі в загальнодержавних суспільних справах.

Як невід'ємна складова частина системи самоврядування народу, його початкова ланка – УС – повинне збагачуватися досягненням нашої демократії, передовим досвідом у сфері залучення народу до участі в керівництві виробничими та громадськими справами.

Формування ініціативної особистості, здатної приймати нестандартні рішення, неможливе без широкого залучення учнів до участі в управлінні справами навчального закладу через організацію колективної творчої діяльності та учнівського самоврядування.

Дієвість роботи УС тільки тоді буде результативною, коли базуватиметься на таких принципах:

- тактовне, дохідливе роз'яснення учням їх посиленої участі в управлінні навчально-виховним процесом;
- залучення учнів до роботи в органах УС, штабах, комісіях, постійних та тимчасових формуваннях;
- педагогічне керівництво колективною творчою діяльністю молоді та їх самоврядуванням;
- широке використання в практичній роботі педагогіки співробітництва;
- розширення гласності в роботі органів УС;
- організація індивідуального та групового змагання, підбиття підсумків та нагородження переможців;
- систематичне навчання організаторської діяльності його активу.

Цінність учнівського самоврядування полягає в тому, що учні глибоко проникають у сутність своїх прав та обов'язків. Відповідальні справи керівництва всім життям навчального закладу доручаються спочатку частині активу, а потім всьому учнівському колективу. Тому з самого початку організації учнівського самоврядування необхідно чітко сформулювати права та обов'язки кожного активіста, ради, комісії чи іншого органу. З ними потрібно познайомити весь колектив та затвердити на зборах. В подальшому права чи обов'язки можуть розширюватись, удосконалюватись. В зв'язку з цим доцільним є розробка письмових інструкцій та положень, що закріплюють права та обов'язки чергових, старост та ін.

По-перше, письмова інструкція чи положення, розповсюджені по групах чи оформлені на спеціальному стенді, полегшують педагогам роз'яснення колективу учнів його завдань, створення позитивних традицій, накопичення досвіду в організації самоврядування.

По-друге, невиконання положень, інструкцій, затверджених вищим органом учнівського колективу, ставить у незручне становище окремих учнів, педагогів, адміністрацію ПТНЗ стосовно всього колективу.

Основним завданням педагогічного керівництва учнівським самоврядуванням є:

- визначення системи органів колективу й уповноважених осіб з числа учнів;
- передача учням організаторського досвіду;
- навчання їх організаторської майстерності;
- залучення учнів до самоуправлінської діяльності та роботи органів колективу;
- надання їм щоденної допомоги.

Головними вимогами для успішного розвитку УС мають бути:

- зацікавленість у його розвитку адміністрації, педагогічного колективу та більшості учнів;
- чіткий розподіл обов'язків по керівництву органами УС;
- оптимальна структура УС з урахуванням специфіки навчального закладу;

- чітка система роботи органів УС в масштабі навчального закладу системи ПТО (єдина документація, вимоги, дні засідань);
- організація системи змагань через органи УС;
- гласність у його роботі (стенди, підсумків змагань, стінгазети, бюлетені, соціальні мережі Інтернет);
- нагородження, заохочення переможців через систему роботи УС.

Етапи розвитку самоврядування

Перший етап – організаційна робота. Його головне завдання – організаторська робота з метою зосередження уваги педагогічного та учнівського колективів на проблемах УС. Практична робота на цьому етапі полягає у вивченні науково-методичної літератури з цієї проблеми, проведенні педагогічної ради, нарад при директорі, засідань методичних об'єднань класних керівників, учнівських зборів з проблем організації УС.

На цьому етапі педагогічним та учнівським колективом розв'язуються такі питання:

- розробляється оптимальна структура учнівського самоврядування, його органів з урахуванням специфіки ПТНЗ;
- визначаються мета та завдання учнівського самоврядування виходячи з його структури;
- розробляється документація (положення, інструкції, пам'ятки);
- визначаються права та обов'язки органів УС (кожного органу з урахуванням структури);
- обирається актив.

Другий етап – полягає в організації безпосередньої роботи учнівського самоврядування. В ході його реалізації організовується практична діяльність органів УС, уточнюються функції кожного виконавчого органу, його членів, виходячи з їх прав та обов'язків, проводиться систематичне навчання активу з питань планування, проведення засідань, рейдів, чергувань.

Третій етап – характеризується постійним удосконаленням організаційної діяльності учнів. На цьому етапі:

- розширюється роль УС в житті навчального закладу в міру набуття учнями організаторського досвіду;
- в його структурі створюються нові підструктури (тимчасові формування, об'єднання, клуби за інтересами);
- розширюються права та обов'язки органів УС, вдосконалюється його структура.

Важливою умовою педагогічного керівництва УС на цьому етапі є постійний пошук нових форм та методів організаційної діяльності учнів.

Практичну роботу організації УС доцільно починати зі створення творчих груп з представників учнівського та педагогічного колективів. В подальшій роботі це може бути такий орган, як штаб змагання, що обирається загальними зборами чи конференцією. Завдання цього органу полягає:

- в розробці та затвердженні на загальних зборах документації за всіма напрямками роботи УС;

- в організації дієвого контролю за виконанням рішень загальних зборів з цієї проблеми;
- в розробці механізмів підбиття підсумків змагання між групами, нагородження переможців;
- в підготовці матеріалів про роботу органів УС для розгляду на педрадах, нарадах, семінарах, методоб'єднаннях та пропозицій щодо їх удосконалення;
- в забезпеченні гласності в роботі органів УС;
- в участі в атестації педпрацівників за результатами роботи УС та їх особистої участі в педагогічному керівництві ним.

Які завдання стоять перед педагогічними працівниками щодо сприяння розвитку самоврядування учнівської молоді у навчальному закладі?

Перш ніж розпочати створювати чи активізовувати роботу органів самоврядування дітей та учнівської молоді, потрібно чітко визначити участь кожної категорії педагогічних працівників у даному процесі. Узгодити підпорядкування, мету, конкретні цілі, завдання і кінцевий результат, взявши до уваги особистість кожного учня, колектив групи, гуртка; колектив навчального закладу, громади певного регіону.

Адміністрація, керівники навчальних закладів, їх заступники визначають межі діяльності органів самоврядування молоді. Від їх рішення, визнати чи не визнати існування та активну роботу лідерів як партнерів, залежать обсяги, розмах та результативність учнівського самоврядування, ставлення до нього інших педагогічних працівників.

Керівники, які серйозно ставляться до питань учнівського самоврядування, націлюють роботу своїх педагогічних працівників на співпрацю з дітьми, підтримку їх учнів, пошук шляхів взаєморозуміння та партнерства в питаннях організації життєдіяльності єдиного колективу учнів, педагогів та батьків; сприяють організації навчання та наданню методичної і практичної допомоги.

Адміністрація не завжди може поділяти думку та прагнення лідерів. У такому разі розпочинається процес переговорів, результатом якого повинна бути взаємодомовленість двох сторін на основі не простої заборони чи принципової відмови, а аргументації конкретних думок, пропозицій, побажань, відмов, застережень. Проводиться ряд ділових зустрічей, кожна з яких дозволяє сторонам удосконалити свої пропозиції, допрацювати певні питання і прийти до рішення, яке задовольнить обидві сторони. Для такої роботи дорослі повинні бути мудрими і терплячими, поважати думку дітей, дозволити їм робити помилки, шукати правильні обґрунтовані рішення, зрозуміти самим слабші сторони своїх проектів. Це і буде участь дітей у процесі прийняття рішень.

Спеціалісти департаментів та управлінь освіти, інспектори, методисти вивчають, аналізують подані координаторами самоврядування учнівської молоді різних рівнів пропозиції, програми, плани роботи, розробки заходів, занять, ділових зустрічей, документацію та інше; готують відповідні методичні рекомендації, організовують навчальні семінари, обмін досвідом, надають консультативну допомогу тим координаторам, котрі її потребують. Спеціалісти управлінь та відділів освіти, інспектори, методисти є посередниками між педагогами-практиками (координаторами) і керівниками освіти певного регіону.

Важливим фактором організації діяльності органів учнівського самоврядування на рівні професійних (професійно-технічних) закладів освіти є підтримка ініціативи лідерів з боку адміністрації та педагогів. Вона може полягати у наступному:

Директор, заступник директора навчального закладу:

- спрямовує і координує зусилля всіх учасників навчально-виховного процесу (спільно з органом учнівського самоврядування) на його вдосконалення, забезпечує єдність їхніх дій;
- сприяє у піднесенні престижу органів самоврядування, підтримує корисні починання, допомагає створити у колективі атмосферу, за якої члени педагогічного колективу зважають на думку та рішення органів учнівського самоврядування;
- безпосередньо працює з органами учнівського самоврядування.

Педагог-організатор:

- спільно із заступником директора навчального закладу з питань виховної роботи організовує роботу органу учнівського самоврядування навчального закладу;
- оформляє та веде відповідні документи, ділові папери;
- систематично проводить навчання лідерів;
- координує організацію та проведення засідань, нарад, ділових зустрічей комісій (комітетів, центрів, міністерств тощо) органу учнівського самоврядування навчального закладу;
- організовує разом з учнями підготовку та проведення загальних заходів;
- координує реалізацію завдань, програм, проектів комісій (комітетів, центрів, міністерств тощо) органу учнівського самоврядування навчального закладу;
- постійно співпрацює з соціальним педагогом, психологом, класними керівниками та керівниками відповідних гуртків.

Соціальний педагог:

- проводить навчання лідерів з питань організації їх роботи з ровесниками, учнями схильними до правопорушень, сиротами, учнями з обмеженими можливостями, учнями з багатодітних та малозабезпечених сімей;
- надає відповідні консультації у процесі роботи;
- допомагає лідерам, учням-організаторам, класним керівникам у питаннях згуртування колективу, профілактики конфліктних ситуацій;
- організовує свою діяльність у тісній співпраці з координатором учнівського самоврядування з реалізації програм, проектів та заходів, проведення тренінгів, опитувань, аналізу проведених анкетувань;
- разом з лідерами, головами відповідних комісій на основі аналізу анкетувань, прямих та непрямих опитувань формує бази даних про учнів, які потребують індивідуального підходу, перелік проблемних ситуацій, у які найчастіше потрапляють діти, визначає їх пріоритетність, допомагає лідерам підготувати і провести відповідні просвітницькі та профілактичні заходи тощо.

Психолог:

- навчає лідерів роботі з групами своїх ровесників, основ тренерської майстерності;
- допомагає координатору учнівського самоврядування, класним керівникам з питань формування у лідерів впевненості в собі;
- допомагає класним керівникам у вирішенні питань згуртування колективу, мотиваційної діяльності, профілактики конфліктних ситуацій;
- організовує свою діяльність у тісній співпраці з координатором учнівського самоврядування щодо реалізації програм, проектів та заходів, проведення тренінгів, опитувань, аналізу анкетувань з превентивного, духовного, громадянського виховання, профорієнтації та ін.;
- разом з лідерами, головами відповідних комісій на основі аналізу анкетувань, прямих та непрямих опитувань формує бази даних про учнів, які потребують індивідуального підходу; надає консультації членам комісії з питань допомоги дітям у проблемних ситуаціях, волонтерам.

Класний керівник:

- допомагає у створенні учнівського самоврядування групи, координує її роботу;
- надає інформаційно-методичну та практичну допомогу лідерам, головам комісій, відповідальним за проекти або певні ділянки роботи;
- узгоджує виховний план класного керівника з планом роботи органу учнівського самоврядування групи, прогнозує проведення спільних заходів згідно з планом виховної роботи групи та навчального закладу;
- організовує інтерактивні форми проведення виховних годин, дає можливість лідерам проводити просвітницькі та виховні заходи, ділові ігри, вирішувати організаційні питання життєдіяльності учнівського колективу тощо.

Педагоги-предметники навчальних закладів менше залучаються до роботи учнівського самоврядування. Це відбувається тільки у певних моментах:

- під час підготовки предметних тижнів, олімпіад, конкурсів результативнішою буде робота у співпраці: лідери беруть на себе частину організаційних питань і заохочення учнів навчального закладу до участі у заходах, підтримки своїх ровесників, залучення батьків, спонсорів;
- при наявності у групі невестируючих учнів з даного предмету (організація взаємодопомоги „учень - учневі”, що гарно знають даний предмет, тим, хто з певних причин не встигає у навчанні);
- організації інформаційно-методичного поповнення кабінету (благодійна діяльність у формі збору книг відповідної тематики, підбір матеріалів у мережі Інтернет, оформлення презентаційних слайдів, стендів тощо).

Організацією такої роботи займається комісія з питань освіти та всі бажаючі учні навчального закладу. Для цього даною комісією разом з

вчителями-предметниками розробляються міні-проекти і реалізуються лідерами у тісній співпраці з педагогами.

На рівень міста, району, області такі проекти виносяться тільки при потребі в них більшої кількості органів самоврядування навчальних закладів регіону для вирішення певних питань на вищому рівні та залучення додаткових коштів, інформації, консультантів, спеціалістів.

За умов правильної підходу до співпраці з лідерами, члени комісій органу самоврядування навчального закладу стануть дієвими помічниками у підготовці та організації заходів у навчальному закладі з кожного окремого предмету. Вчителі можуть надавати консультації, методичну та практичну допомогу дітям при організації ними певних заходів та акцій.

Рішенням педагогічної ради закріплюються радники учнівського самоврядування. Для побудови ефективної системи роботи учнівського самоврядування навчального закладу адміністрація повинна визначити єдину принципову лінію взаємодії педагогів та учнів.

Батьки учнів навчальних закладів юридично не менше за педагогів чи своїх дітей зацікавлені в успішній роботі навчального закладу. Поряд із педагогічними працівниками та учнями батьки є (відповідно до Типового положення про загальноосвітній навчальний заклад) учасниками навчально-виховного процесу. Тому вони повинні мати можливість сприяти організації навчально-виховного процесу та життєдіяльності колективу навчального закладу.

Класні керівники, педагоги-організатори, психологи, соціальні педагоги, координатори регіональних органів самоврядування дітей безпосередньо працюють з лідерами та іншими учнями навчального закладу, міста, району, області. Вони як ніхто краще знають усі деталі, можливості, потенціал як кожного учня, так і окремих колективів груп, комісій, центрів чи молодіжних міністерств. Також ці педагоги відпрацьовують конкретні методики практично, вносять у їх зміст корективи, вишукують нові форми роботи та підходи до вирішення тієї чи іншої проблеми.

Робота у парі педагога-практика і методиста дає в результаті хороші, практично перевірені й удосконалені та методично обґрунтовані рекомендації, посібники, програми тощо.

Пам'ятка
лідеру, керівнику, координатору чи раднику учнівського
самоврядування

Шановний колего!

Якщо у Вашому навчальному закладі діє учнівське самоврядування і Ви його лідер, керівник, координатор, радник чи учасник, пам'ятай:

- на старому далеко не поїдеш, тому ускладнюй, збагачуй, змінюй діяльність самоврядування;
- ваш шлях – від ускладнення діяльності до ускладнення організаційної структури, а не навпаки;
- вміло поєднуй тимчасові та постійні групи, організаційні структури, ради, комітети, штаби;
- власні особисті соціальні інтереси, захоплення поєднуй із прагненням, інтересами молоді;
- розвивай соціальну мотивацію учнів, соціальне звучання їхньої діяльності;
- допомагай встановленню контактів органів самоврядування з іншими об'єднаннями, організаціями; порівняння, спілкування з іншими однолітками – потужна сила для розвитку;
- обговорюй з учнями проблеми учнівського самоврядування, обмірковуй спільно з ними перспективи;
- роз'яснюй педагогам, адміністрації, батькам, представникам владних структур та недержавних організацій діяльність органів учнівського самоврядування, обговорюй із компетентними людьми проблеми вашого розвитку;
- пам'ятай: діяльність в органах самоврядування молоді – це не педагогіка, а соціальна дія, соціальне життя;
- пам'ятай: учнівське самоврядування – це педагогічна умова раціонального розвитку учнів; думай про те, як підтримати їх під час вирішення їхніх проблем, як допомогти їм зайняти сприятливу позицію у світі ровесників, підтримуй їх в успіхах та досягненнях.

Бажаємо Вам творчих успіхів!